

Oxigén

Jean-Dominique Bauby: *Szkafander és pillangó*. Fordította V. Deák Éva.

A *Szkafander és pillangó* Jean-Dominique Bauby francia író műve, amelynek referenciális kontextusa minden bizonnyal nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a könyv és az abból készült film világsiker lett. A történet ugyanis megtörtént esetet dolgoz fel, szerzője – a francia *Elle* magazin főszerkesztője – szívroham következtében kómába kerül, és ébredése után ún. locked-in szindrómát állapítanak meg nála, amelynek lényege, hogy a test biológiai értelemben él, ám semmilyen mozgásra, életjelre nem képes. A testbe zárt szellem csak korlátozott módon képes kapcsolatba lépni a külvilággal: Bauby (a szerző, az elbeszélő) csak a bal szemét tudja mozgatni, illetve valamelyest a fejével is képes kommunikálni. Egy sajátos kódrendszer segítségével – az ábécé megfelelő betűit egy szemhunyorítással megállítani, hogy azok szavakká, mondatokká, szöveggé álljanak össze – jegyezték le a könyvet, amely az általunk olvasottal azonos.

A regény címe ezt a sajátos betegséget, állapotot metaforizálja: „Fáj a sarkam, a fejemben mintha vasat kalapálnának, a testemet – úgy érzem – valami szkafander zárja magába.” (7.) „Ha elülnek a zajok, s beáll a csend, hallgathatom a fejemben repdeső pillangókat. Erősen kell figyelnem, gondolataimat összeszedve, mert szárnyuk rebbenése alig észlelhető.” (103.) Vagyis a szka-

fander a testtel, a pillangó pedig a szellemmel, a lélekkel azonosítható: a kettő összeütközésének, egymás ellenében működésének az élménye adja a mű alapkonfliktusát, amely a referenciális olvasat nélkülözésével is izgalmas olvasmány lenne, hiszen a test és lélek konfliktusának topozát sokrétű módon mutatja be.

A könyv rövid, tömör fejezetei egyszerű, letisztult nyelven szólalnak meg, amely kifejezésmód azonban olykor metaforák, szimbólumok segítségével sűríti, árnyalja a mondanivalót. Ily módon értesülünk a beteg mindennapjairól, amelyet többnyire az etetés, a fürdetés, vizsgálatok, televíziózás, felolvasás, illetve az általunk olvasott könyv lejegyzése alkotnak. A tevékenységek egy része a testhez, a pusztulásához, a fájdalomhoz, és egyéb fiziológiai mechanizmusokhoz kapcsolódik, az ilyen tematikájú fejezetek azonban csak ritkán alkalmaznak hosszú, természetes leírásokat. Ezek többnyire szinte vázlatosan, ironikus-groteszk minőségekkel lesznek kifejezve: „A táplálkozásomat szabályozó készülék riasztója jó félórája szól. Nincs hülyébb és kétségbeejtő dolog, mint ez az őrjítő bib-bib. Ráadásul az izzadság feloldotta a jobb szemhéjamat lezáró ragtapaszt, és a ragacsos szempilla fájdalmasan birizgálja a pupillámat. Végül, mindennek betetőzésekképpen, a katéterem kupakja kiesett. Úszom a vizeletben. Segítségre várva egy nótát

dúdolok magamba: „Gyere már, babám, ez mind nem nagy baj.” (63.)

Vannak olyan szöveghelyek a kötetben, amelyek a test leépülését a külvilág érzékelésének képességében, pontosabban ennek hiányában mutatják meg. A vegetatív funkciók (táplálkozás, a másik megérintése, stb.) nélkülözése egyfajta tudati folyamatot indukál: *A kolbász* című fejezetben például a korábban megélt vacsorák, elfogyasztott ételek felidézése mintegy helyettesíti magát a táplálkozást, a tudat így próbálja pótolni ezen funkciókat. A lineáris olvasás során tanúi lehetünk annak, a betegben hogyan épül le fokozatosan a „testtudat”, és hogyan válik a szellem így egyre szabadabbá. Ez az állapot ugyanis nem jelent passzivitást, a beteg nagyon is tevékeny: látogatói tájékoztatják az eseményekről, a televízióból értesül az aktualitásokról, és folyamatosan próbál kitörni a test „börtönéből” (egy helyen olvashatjuk, hogy az állandó erőlködéstől elgyötörtek az izmai). Érdekes és megrázó fejezet a kötetben *A növény*, amely a külvilág reakcióját tárja elénk, és amely a gondolatok lejegyzésére és közvetítésére sarkallja: „Tudod, hogy B-ből növény lett? Kérdezte az egyik. – Természetesen, tudok róla. Olyan lett, mint egy növény, bizony, olyan.” (87.)

A kommunikációs kód kifejlesztése – amely metaforikusan a növény-pillangó

oppozíciót jelenti, illetve a két motívum közötti megkülönböztető jegyként érthető – az első lépés ebben a fejlődésben, az ábécé betűinek ilyen sajátos kiválasztásával minden elmondható, lereagálható lesz, ez azonban mindig egyfajta kiszolgáltatottságot jelent, amely mélyebb, mint a fizikális önállótlanúság. A dialógus ugyanis mindig megkésettiséget jelent, a kód lejegyzése időbe telik, és nem tudja pótolni a beszéd adta lehetőségeket: „Akarsz akasztott ember lenni? – kérdezi Theophile, és szívesen válaszolnám neki: éppen elég, hogy béna vagyok – ha kommunikációs rendszerem nem tenné lehetetlenné a gyors visszavágásokat. A legfinomabb szellemesség is eltompul és ellaposodik, ha percekig tart, míg célba ér.” (77.) Az idő egyébként is fontos szerepet játszik: a test és a szellem folyamait is meghatározza, korlátozza, hiszen a múlása a testi való átformálódásában, pusztulásában és a szellem kibontakozásában (a könyvbe szánt jegyzetek létrehozásának ritmusában) egyaránt a visszaszámlálást jelenti.

A tanulság, a tapasztalat azonban csak impliciten jelentkezik, ám megfejthető. Láttak Önök már pillangón szka-fandert? Akkor, azt gondolom, a történet felfejtése immár megoldott számunkra.

(Park Könyvkiadó, Budapest, 2008)